

Aleksander B. SKOTNICKI¹

Sapere auso

(Temu, który odważył się być mądrym)

Kopernik w Krakowie. Kraków Kopernikowi – dawniej i dziś, w 2023 r.²

Mikołaj Kopernik przybył do Krakowa jako 18-latek, aby w latach 1491–1495 studiować w Akademii Krakowskiej na Wydziale Sztuk Wyzwolonych. Jego ojcem był zamożny kupiec krakowski, który po zakończeniu zwycięskiej dla Korony Polskiej Wojny trzynastoletniej przeciw Krzyżakom i pokoju toruńskim w 1466 roku, osiadł w Toruniu. W mieście tym, przyłączonym do Państwa Polskiego w roku 1473 roku, przyszedł na świat Mikołaj. Był czwartym dzieckiem z małżeństwa z Barbarą, córką patrycjusza miejskiego Łukasza Watzenrode.

Młody Kopernik, znając już łacinę, niemiecki i częściowo polski, studiował w Krakowie obok gramatyki, retoryki i dialektyki (tzw. trivium), także arytmetykę, muzykę, geometrię i astronomię (tzw. quadrivium). Jego profesorami były wybitne postacie nauki tamtego czasu: matematycy Marcin Król z Żurawicy i Marcin Biem z Olkusza; filozof i astronom Wojciech z Brudzewa; astronomowie Jan z Głogowa i Michał z Wrocławia; geograf Wawrzyniec Korwin, i Maciej z Miechowa-Miechowita, geograf, historyk i lekarz.

Po zakończeniu studiów w Krakowie Kopernik przez osiem lat kontynuował edukację we Włoszech, w Bolonii i Padwie, w zakresie prawa

¹ Prof. dr hab. n. med. Aleksander B. Skotnicki – emerytowany profesor Collegium Medicum UJ, wiceprzewodniczący Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego Oddziału PZL.

² Streszczenie wykładu wygłoszonego podczas Uroczystego Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 18 listopada 2023 r. Cały wykład dostępny on-line: <https://www.youtube.com/watch?v=iH4JZmaW3o0>

kanonicznego i medycyny, rozwijając przy tym zainteresowania w dziedzinie astronomii.

Po powrocie do kraju był, w latach 1504–1510, w Lidzbarku Warmińskim, sekretarzem i lekarzem przybocznym biskupa Łukasza Watzenrode, wuja, brata matki. Potem resztę życia spędził we Fromborku jako kanonik kapituły warmińskiej.

Poza obowiązkami administracyjnymi i lekarskimi – nazywano go drugim Eskulapem – prowadził obserwacje i obliczenia astronomiczne, których wynik przedstawił w epokowym dziele *De revolutionibus orbium coelestium* (*O obrotach sfer niebieskich*) wydrukowanym w Norymberdze w 1543 roku, krótko przed śmiercią astronoma.

Jego heliocentryczna teoria budowy Wszechświata obalała po 1500 latach obowiązujący geocentryzm Klaudiusza Ptolemeusza. Nie zaakceptował jej ówczesny świat nauki, a potępił kościół katolicki. Znalazła się na indeksie ksiąg zakazanych przez przeszło 200 lat, od 1616 do 1828 roku. Mimo to w latach 1578–1580, czyli 35 lat po śmierci Kopernika, profesor matematyki i medycyny Walenty Fontana, sześciokrotny rektor Akademii Krakowskiej, jako pierwszy w świecie objaśniał studentom teorię heliocentryczną astronoma z Warmii.

W roku 1618 (75 lat po śmierci Kopernika) Jan Brożek, matematyk i profesor astronomii odbył podróż z Krakowa do Torunia, Gdańska i na Warmię, by zebrać pisma i pamiątki po Koperniku. Zaś w pierwszej połowie XVII wieku profesorowie Akademii Krakowskiej, Szymon Starowolski w 1627 roku i Marcin Radymiński w 1658 roku, niezależnie od siebie, opracowali biografię Kopernika. Tę drugą opublikowała Oficyna Drukarska w domu „Pod Wiewiórką” przy ul. Floriańskiej.

W 1802 roku Jan Śniadecki, kierownik Obserwatorium Astronomicznego w Krakowie, opublikował studium popularyzatorskie *Pochwała Mikołaja Kopernika*, a w 1823 roku, w 350-rocznicę urodzin astronoma, ksiądz profesor Sebastian Sierakowski, rektor Akademii, ufundował pomnik Kopernika w kościele akademickim św. Anny z łacińskim napisem „Mikołaj Kopernik – ojczyzny, miasta, Akademii – ozdoba, zaszczyt i chwała”.

W 1873 roku, w 400-lecie urodzin Kopernika, odbyło się publiczne posiedzenie poświęcone astronomowi w Auli Akademii Umiejętności przy ul. Sławkowskiej 17. W tym samym roku profesor historii Józef Szujski napisał dramat *Kopernik* wystawiony na scenie Teatru Wielkiego, Jan Matejko namalował obraz poświęcony astronomowi *Mikołaj Kopernik – rozmowa z Bogiem*, a rzeźbiarz Walery Gadomski stworzył pomnik Kopernika znajdujący się do dziś w gmachu AU. W roku 1894 natomiast w Parku Jordana ustawiono popiersie Kopernika z białego marmuru dłuta Alfreda Dauna, profesora krakowskiej SSP.

W roku 1900, z okazji 500-lecia odnowienia Akademii Krakowskiej, profesor Ludwik Antoni Birkenmayer opracował liczące 700 stron monumentalne dzieło *Studia nad pracami Kopernika*, a Cyprian Godebski, mieszkający w Paryżu słynny rzeźbiarz o europejskiej renomie, stworzył piękny spiżowy pomnik Mikołaja Kopernika, który stanął na dziedzińcu Collegium Maius, gdzie 400 lat wcześniej studiował przyszły astronom.

Za inicjatywą ustawienia pomnika w tym miejscu stali organizatorzy uroczystości jubileuszowych, wybitni profesorowie UJ i członkowie władz AU; **Marian Sokolowski**, twórca pierwszej polskiej Katedry Historii Sztuki, którą kierował przez 30 lat, przewodniczący Komisji Badania Historii Sztuki AU w latach 1892–1911, dyrektor Muzeum Czartoryskich w latach 1893–1911; **Stanisław Smolka**, historyk, rektor UJ w latach 1896–1898, sekretarz generalny AU w latach 1890–1903; **Kazimierz Morawski**, historyk, filolog klasyczny, autor łacińskich napisów na pomniku, późniejszy rektor UJ w latach 1906–1907 i prezes PAU w latach 1918–1925; **Stanisław Tarnowski**, polonista, dwukrotny rektor UJ w latach 1886–1887 i 1899–1900, prezes AU przez 27 lat w latach 1890–1917, i **Karol (st.) Estreicher**, przez 40 lat, do 1905 roku, dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, przyjmujący i zatwierdzający pomnik Kopernika na dziedzińcu Collegium Maius w 1900 roku.

Świadkami odsłonięcia pomnika 8 czerwca 1900 roku na dziedzińcu Collegium Maius było kilkuset profesorów uniwersyteckich ze wszystkich zaborów, z Europy, a nawet USA. Pomnik był symbolem wielkości nauki polskiej z czasów Jagiellonów i manifestacją patriotyczną dążeń do niepodległości Polski. Niestety w okresie wczesnego PRL-u, w roku 1953, pomnik zabrano z dziedzińca Collegium Maius pod pretekstem pozbywania się cech neogotyckiej przebudowy z połowy XIX wieku. Ponadto miał przeszkadzać w organizowaniu tzw. masówek, np. z okazji kolejnych rocznic Rewolucji Październikowej.

Pomnik ustawiono wśród drzew na Plantach przed Collegium Witkowskiego wybudowanym w 1911 roku, w miejscach, z którymi Kopernik jako student akademii w XV wieku nie miał nic wspólnego. Obecnie przez większość roku zasłaniają postać liście otaczających drzew, a w dawnym miejscu ustawiono w 1958 roku ciężką marmurową studnię z czarnego marmuru w stylu neobarokowym, która nie pasuje stylem do lekkich, jasnych, gotyckich krążanków dziedzińca Collegium Maius.

W 1953 roku odbył się ogólnopolski zjazd Towarzystwa Miłośników Astronomii z udziałem ok. tysiąca uczestników, a władze wojskowe przekazały Fort Skała w Bielanach pod Krakowem na Obserwatorium Astronomiczne UJ, z instalacją największego wówczas teleskopu im. Kopernika.

W 1973 roku, z okazji 500-lecia urodzin astronoma, odbyła się międzynarodowa sesja naukowa *Rola Krakowa w kształtowaniu poglądów Kopernika*

oraz recepcji jego nauk – materiały z sesji wydano w formie siedmiotomowego wydawnictwa *Copernicana Cracoviensia*. W tym samym roku zespół Muzeum UJ przygotował wystawę *Mikołaj Kopernik i jego czasy* ekspozycjonowaną następnie m.in. w Paryżu, Waszyngtonie, Filadelfii, Nowym Jorku, Ottawie i Londynie. Akademii Medycznej w Krakowie nadano imię Mikołaja Kopernika.

W 1996 roku PWN na zlecenie PAN wydał dwutomową monumentalną pozycję *Dzieła wszystkie Mikołaja Kopernika* przygotowaną przez Drukarnię Narodową w Krakowie.

W 2023 roku, w 550. rocznicę urodzin Kopernika, odbył się w Krakowie Światowy Kongres Kopernikański z udziałem 400 naukowców z całego świata; miały miejsce liczne konferencje w PAU, UJ i Muzeum UJ, a także w Towarzystwie Lekarskim Krakowskim. Upamiętniono w Ogrodzie Botanicznym UJ południk krakowski, zorganizowano wystawy w Bibliotece Jagiellońskiej i w Cellarium Collegium Maius, w hallu którego odsłonięto tablicę poświęconą pamięci Kopernika. Ustawiono również pomnik siedzącego astronoma przed Instytutem Fizyki na nowym kampusie UJ w Pychowicach autorstwa profesora ASP Karola Badyń, a rodzina prof. Bronisława Chromego przygotowała wystawę medali poświęconych Kopernikowi w Galerii w Parku Decjusza. Opera Krakowska przygotowała musical *Kopernik*, którego premiera odbyła się 1 października 2023 roku, a pokaz przedpremierowy na dziedzińcu Zamku Królewskiego na Wawelu, a także we Fromborku 24 maja, w rocznicę śmierci Kopernika.

* * *

Ciekawe jest to, że ani miasto rodzinne Kopernika – Toruń, ani miejsce, gdzie spędził większość życia – Frombork, nie mogą poszczycić się tyloma pamiątkami po astronomie, co Kraków. Nasze miasto ma największe osiągnięcia w zakresie dokumentowania i opracowania wszechstronnej działalności Kopernika. Tutaj wydano pierwsze naukowe biografie astronoma, po raz pierwszy z katedry uniwersyteckiej wykładano jego teorie o obrotach ciał niebieskich. Wreszcie, w naszym mieście, w Bibliotece Jagiellońskiej przechowywany jest rękopis *De revolutionibus orbium coelestium*.

Kopernik miał powiedzieć: „Me genuit Torunia, Cracovia me arte polivit”.
(Toruń był dla mnie kołyską, Kraków nauki siedliskiem).